

**TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNI TARTIBGA SOLISH ASOSIDA
IQTISODIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH YO'LLARI**
(O'zbekiston statistik ko'rsatkichlari asosida, 2020–2025)

Soyibjonov Islomjon Sodikjon o'g'li
Namangan davlat universiteti
“Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes”
kafedrası o'qituvchisi
soyibjonovislombek93@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda tashqi iqtisodiy faoliyatni (TIF) tartibga solish orqali iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash masalasi 2020–2025 yillardagi rasmiy statistik ko'rsatkichlar asosida tahlil qilinadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tashqi savdo aylanmasi tez o'sayotgan bo'lsa-da, import bosimi va savdo manfiy saldosini barqaror saqlanib qolmoqda. Shu bilan birga, xizmatlar eksporti, xalqaro zaxiralar va kapital oqimlari iqtisodiy xavfsizlik uchun muhim “bufer” vazifasini bajarmoqda. Maqolada TIF xavfsizligini kuchaytirish bo'yicha bojxona risk-menejmenti, bozorlarni diversifikatsiya qilish, tashqi qarzni sifatli boshqarish va eksportni chuqurroq tarkibiy rivojlantirish bo'yicha takliflar berilgan.

Annotation. This article will analyze the issue of strengthening economic security in Uzbekistan through the regulation of foreign economic activity (TIF) on the basis of official statistical indicators for 2020-2025. The results of the analysis show that although foreign trade turnover is growing rapidly, import pressure and trade negative trade sales remain stable. At the same time, the export of services, international reserves and capital flows serve as an important “buffer” for economic security. The article offers customs risk management to strengthen the security of TIF, diversification of markets, quality management of external debt and deeper structural development of exports.

Аннотация. В данной статье анализируется вопрос укрепления экономической безопасности в Узбекистане посредством регулирования внешнеэкономической деятельности (ВЭД) на основе официальных статистических показателей за 2020-2025 годы. Результаты анализа показывают, что, хотя внешнеторговый оборот быстро растет, давление импорта и отрицательное торговое сальдо остаются стабильными. В то же время экспорт услуг, международные резервы и потоки капитала действуют как важные “буферы” для экономической безопасности. В статье даны предложения по управлению таможенными рисками, диверсификации рынков, управлению качеством внешнего долга и более глубокому структурному развитию экспорта для усиления безопасности TIF.

Kalit so‘zlar: tashqi iqtisodiy faoliyat, iqtisodiy xavfsizlik, tashqi savdo, eksport-import, joriy hisob, tashqi qarz, O‘zbekiston.

Kirish (Introduction). Iqtisodiy xavfsizlikning muhim ustunlaridan biri — bu mamlakatning tashqi bozorlarga bog‘liqlik darajasini oqilona boshqarishdir. O‘zbekiston misolida bu masala ayniqsa dolzarb, chunki so‘nggi yillarda tashqi savdo aylanmasi sezilarli kengaydi: 2025 yilda tashqi savdo hajmi **81,17 mlrd dollarga** yetgan va statistika qo‘mitasi ma’lumotiga ko‘ra, kunlik o‘rtacha savdo hajmi **386,5 mln dollarni** tashkil etgan. 2025 yil yakunida O‘zbekiston **210 ta davlat** bilan savdo aloqalarini yuritgan.

Biroq tashqi savdo o‘sishi bilan birga iqtisodiy xavfsizlikka ta’sir qiluvchi xatarlar ham kuchayadi: importga yuqori tayanish, hamkor davlatlar bo‘yicha konsentratsiya, joriy hisob taqchilligi va tashqi qarz yukining ortishi. Shu sababli TIFni “erkinlashtirish” bilan birga uni **xavfsizlik mezonlari** asosida tartibga solish zarur.

Metodologiya (Methods). *Deskriptiv-statistik tahlil (2020–2025 yillar kesimida tashqi savdo, joriy hisob, tashqi qarz dinamikasi), trend tahlili (o‘shir sur‘atlari, saldolar, qamrov koeffitsientlari), taqqoslash usuli (yillar kesimida xavf indikatorlari), muallif hisob-kitobi (ayrim ko‘rsatkichlar, masalan savdo saldosi, eksport/import*

qoplash darajasi va 2025-yil 9 oy holatidagi umumiy tashqi qarzning komponentlar yig'indisi).

Ma'lumotlar manbasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi (yillik tashqi savdo relizlari) hamda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banking to'lov balansi, xalqaro investitsiyaviy mavqe va tashqi qarz bo'yicha yillik/choraklik hisobotlari olindi. Markaziy bank sahifasida 2025 yil holatiga eng so'nggi e'lon qilingan tashqi sektor hisoboti-**2025 yil 9 oylik** hisobot ekani ko'rsatilgan (yangilanish: 30.12.2025).

Natijalar (Results). O'zbekiston tashqi savdosining 2020–2025 yillardagi dinamikasi

1-jadval. O'zbekiston tashqi savdo ko'rsatkichlari (2020–2025, mlrd AQSh dollari)

Yil	Tashqi savdo aylanmasi	Eksport	Import	Savdo saldosini*	Eksport/Import (%)**
2020	36.3	15.1	21.2	-6.0	71.5
2021	42.1	16.6	25.5	-8.9	65.2
2022	50.0	19.3	30.7	-11.4	62.9
2023	63.5	24.9	38.7	-13.8	64.3
2024	67.2	27.3	40.0	-12.7	68.2
2025	81.2	33.8	47.4	-13.5	71.4

* Savdo saldosini = Eksport – Import (muallif hisob-kitobi)

** Eksport/Import qoplash darajasi (muallif hisob-kitobi)

Asosiy kuzatuvlar

✓ 2020–2025 yillarda tashqi savdo aylanmasi 36,3 mlrd.dan 81,2 mlrd. dollarga chiqib, qariyb 2,24 baravar oshgan (taxminan +123,6%). Eksport va import ham deyarli bir xil sur'atda o'sgan. (Muallif hisob-kitobi)

✓ Savdo saldosini esa butun davrda manfiy bo'lib qolmoqda: 2020 yildagi -6,0 mlrd. dollardan 2025 yilda -13,5 mlrd. dollarga yetgan. Bu tashqi xavfsizlik nuqtayi nazaridan importga qaramlik saqlanayotganini ko'rsatadi.

✓ Ijobiy tomoni shundaki, 2024–2025 yillarda eksport/import qoplash darajasi qayta tiklana boshlagan (68,2% → 71,4%). Bu eksport salohiyatining kuchayishi va xizmatlar eksportining kengayishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. (Muallif hisob-kitobi)

Xizmatlar eksporti va hamkorlar tarkibi — xavfsizlik uchun muhim signal 2025 yil yakunida xizmatlar eksporti 9,759 mlrd dollarni tashkil etdi va bir yil ichida 1,673 mlrd dollarga oshdi. Xizmatlar eksporti tarkibida eng katta ulushlar transport (43,1%) va sayohat/travel (35,2%) xizmatlariga to‘g‘ri keladi. Ya‘ni, xizmatlar eksportining qariyb ****78,3%****i aynan shu ikki yo‘nalishda jamlangan.

2025 yilda tashqi savdodagi yirik hamkorlar ulushi quyidagicha: Xitoy (17,2%), Rossiya (15,5%), Qozog‘iston (6,5%), Turkiya (4,9%), Janubiy Koreya (3,0%), Germaniya (2,8%). Top-2 hamkor ulushi 32,7%, top-6 ulushi esa ****49,9%****ni tashkil etadi (muallif hisob-kitobi). Bu bozorlarda konsentratsiya xatarini ko‘rsatadi.

Joriy hisob, zaxiralar va tashqi qarz — makroxavfsizlik bloklari. Markaziy bankning 2024 yil yillik hisobotidagi qayta ko‘rib chiqilgan qatorga ko‘ra, O‘zbekistonning joriy hisob taqchilligi 2020–2024 yillarda quyidagicha bo‘lgan:

2020: -3,0 mlrd. dollar (-4,6% YAIMga nisbatan)

2021: -4,9 mlrd. dollar (-6,3%)

2022: -2,8 mlrd. dollar (-3,2%)

2023: -7,8 mlrd. dollar (-7,6%)

2024: -5,7 mlrd. dollar (-5,0%)

Bu yerda 2024 yilda joriy hisob taqchilligi 2023 yilga nisbatan kamaygani muhim ijobiy signal hisoblanadi. Markaziy bank buni salbiy savdo balansining pasayishi va ikkilamchi daromadlar (xususan pul o‘tkazmalari) o‘sishi bilan izohlaydi.

2025 yil 9 oyida esa joriy hisob balansi -207,3 mln dollarni tashkil etgan (2024 yil 9 oyida -3,099 mlrd; 2023 yil 9 oyida -4,157 mlrd). Bu sezilarli yaxshilanishdir. Shu bilan birga, Markaziy bank 2025 yil yakuni bo‘yicha joriy hisob taqchilligi YAIMga nisbatan 3,5–4% atrofida bo‘lishini prognoz qilgan.

Tashqi qarz dinamikasi (yillik/so‘nggi mavjud kesim):

- ✓ 2020 yil oxiri (01.01.2021): 33,8 mlrd dollar
- ✓ 2021 yil oxiri (01.01.2022): 39,6 mlrd dollar
- ✓ 2022 yil oxiri (hisob-kitob): 44,0 mlrd dollar (2023 yil yakunidagi 53,0 mlrd va yil boshiga nisbatan +9,0 mlrd o'sishdan kelib chiqib)
- ✓ 2023 yil oxiri: 53,0 mlrd dollar
- ✓ 2024 yil oxiri: 64,1 mlrd dollar
- ✓ 2025 yil 1-oktabr holati (komponentlar yig'indisi): taxminan 75,4 mlrd dollar (davlat qarzi 37,4 + korporativ qarz 38,0).

Shu bilan birga, himoya buferlari ham kuchaygan:

- ✓ xalqaro zaxiralar 2024 yil boshida (01.01.2024) 34,6 mlrd dollar,
- ✓ 2025 yil boshida (01.01.2025) 41,2 mlrd dollar,
- ✓ 2025 yil 1-oktabr holatida 55,0 mlrd dollarga yetgan.

Bu holat shuni ko'rsatadiki, tashqi qarz o'sishi bilan birga zaxira aktivlar ham oshmoqda, ya'ni xavfsizlik "tamponi" mavjud. Markaziy bank hisobotida 2025 yil 9 oy natijalari bo'yicha xalqaro tashkilotlar va reyting agentliklari O'zbekiston tashqi qarz yukini "mo'tadil daraja" deb baholagani qayd etilgan.

Muhokama (Discussion). TIF va iqtisodiy xavfsizlik uchun asosiy xatarlar

- ✓ **Savdo manfiy saldosing barqarorligi.** Tashqi savdo tez o'sayotgan bo'lsa-da, manfiy saldo saqlanmoqda. Bu iqtisodiy xavfsizlik nuqtayi nazaridan valyuta bosimi, import inflyatsiyasi va tashqi moliyalashtirishga ehtiyojni oshiradi.
- ✓ **Hamkorlar bo'yicha konsentratsiya.** 2025 yilda top-2 hamkor ulushi 32,7% bo'lgani tashqi shoklar (geosiyosiy, logistika, valyuta) ta'sirini kuchaytirishi mumkin.
- ✓ **Tashqi qarzning tez o'sishi.** Tashqi qarz 2020 yildagi 33,8 mlrd.dan 2024 yilda 64,1 mlrd.ga, 2025 yil 1-oktabrda esa taxminan 75,4 mlrd.gacha yetgani qarz boshqaruvi sifatini iqtisodiy xavfsizlikning markaziy masalasiga aylantiradi.

TIFni tartibga solish orqali iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha takliflar.

Jumladan,

Quyida "TIF-Xavfsizlik radari" (kreativ amaliy model) taklif etiladi:

1. Bojxona va import nazoratida “aqlli” tartibga solish

- ✓ Riskga asoslangan bojxona tekshiruvlari (hamma uchun emas, xavfli tovar/yo‘nalishlar uchun chuqur monitoring);
- ✓ Soxta invoice, undervaluation va kontrabanda risklariga qarshi data-analitika;
- ✓ Strategik tovarlar (energiya, oziq-ovqat, texnologik uskunalalar) bo‘yicha monitoring paneli.

Nega muhim? Import hajmining yuqori sur‘atda o‘sishi va savdo saldosini bosimi sharoitida tartibga solish “cheklash” emas, balki “xavfni boshqarish” tamoyiliga o‘tishi kerak.

2. Eksportni diversifikatsiya qilish (bozor + mahsulot + xizmat)

- ✓ Top-2/Top-6 hamkorlar ulushini bosqichma-bosqich pasaytirish;
- ✓ Yangi bozorlarga chiqish (Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo, Yevropa segmentlari);
- ✓ Xizmatlar eksportida transport va travel dan tashqari **IT, BPO, professional services** ulushini oshirish.

Nega muhim? 2025 yilda xizmatlar eksportining 78,3%i ikki yo‘nalishga to‘plangan — bu tarkibiy xavf.

3. Tashqi qarzni “sifat” bo‘yicha boshqarish

- ✓ Tashqi qarz limitlarini faqat miqdor bo‘yicha emas, **loyiha qaytimi** (ROI/FX earnings) bo‘yicha ham baholash;
- ✓ Davlat va kvazi-davlat qarzlari bo‘yicha “stress-test” amaliyotini kuchaytirish;
- ✓ O‘zini-o‘zi qoplaydigan eksportga yo‘naltirilgan loyihalarga ustuvorlik berish.

Nega muhim? Tashqi qarz o‘smoqda, lekin Markaziy bank baholashiga ko‘ra u hozircha mo‘tadil — demak, aynan shu davrda sifatli boshqaruv mexanizmlarini mustahkamlash eng samarali payt.

4. Valyuta xavfini kamaytirish

- ✓ Eksportyor va importyorlar uchun hedging instrumentlarini kengaytirish;
- ✓ Milliy valyutada savdo hisob-kitoblarini ko‘paytirish bo‘yicha institutlararo kelishuvlar;
- ✓ Tashqi shoklarga sezgir tarmoqlar uchun kurs risk indikatorlarini joriy etish.

5. Erta ogohlantirish indikatorlari tizimi (Early Warning Dashboard)

Har chorakda quyidagi 6 indikator kuzatilsin:

1. Savdo saldosini (mlrd \$)
2. Eksport/import qoplash darajasi (%)
3. Top-5 hamkorlar ulushi (%)
4. Joriy hisob / YAIM (%)
5. Tashqi qarz / YAIM (%) va qarz servis koeffitsienti
6. Xalqaro zaxiralar / import oylarida qoplash

Bu tizim TIFni “post-factum” emas, proaktiv boshqarishga yordam beradi.

Xulosa (Conclusion). 2020–2025 yillar statistikasi O‘zbekistonda tashqi iqtisodiy faoliyat kengayayotganini yaqqol ko‘rsatadi: tashqi savdo aylanmasi 2 baravardan ko‘proq oshgan. Biroq iqtisodiy xavfsizlik nuqtayi nazaridan uchta asosiy vazifa dolzarb bo‘lib qolmoqda:

- ✓ **Importga qaramlikni kamaytirish va savdo saldosini sog‘lomlashtirish;**
- ✓ **Eksport va savdo hamkorlarini diversifikatsiya qilish;**
- ✓ **Tashqi qarzning miqdoridan ko‘ra sifatini boshqarish.**

Shu bilan birga, xalqaro zaxiralarning o‘sishi, xizmatlar eksportining kengayishi va joriy hisobning 2024–2025 yillarda yaxshilanishi O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy xavfsizligini kuchaytirish uchun real imkoniyat mavjudligini ko‘rsatadi. Demak, asosiy masala — TIFni cheklash emas, balki **aqlli va xavfsizlikka yo‘naltirilgan tartibga solish** mexanizmlarini chuqurlashtirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Nguyen, T. L., Nguyen, T. B. H., Nguyen, T. H., and Le, V. L. H. (2021). Environmental Protection Policies at Craft Villages in Hanoi in the Context of Sustainable Development. E3S Web Conf. 258, 05014. doi:10.1051/e3sconf/202125805014
2. Fund, S. "Sustainable development goals." Available at this link: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/inequality> (2015).

3. Cohen, S. (2017). Understanding the Sustainable Lifestyle. The European Financial Review. https://www.researchgate.net/publication/325273718_Understanding_the_Sustainable_Lifestyle Contact Base. (n.d.). Madur: Bengal's Best Traditional Mats. Naturally Bengal. Retrieved from <https://naturallybengal.com/?craft=madur> Cox, E., & Bebbington, J. (2014).
4. Muminova E. "YASHIL" IQTISODIYOTGA O 'TISHNING XORIJIY TAJRIBALARI
5. //Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari/Aktualnye problemy sotsialno- gumanitarnyx nauk/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – T. 3. – №. S/2. – S. 66-75.
6. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, "Pedagogicheskie normy otsenki finansovoy gramotnosti studentov ekonomicheskoy napravlenosti" NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI IY AXBOROTNOMASI, [2024-7]. -9, 2024-yil. journal.namdu.uz
7. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, N.Urunov, "Mamlakatni iqtisodiy o'sishida maktab o'quvchilarining moliyaviy savodxonligini oshirishning tutgan o'rni" OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNIE IDEI V MIRE. -10, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/15794>
8. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, N.Urunov, "Iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida moliyaviy savodxonlikni oshirish usullari" OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNIE IDEI V MIRE. -11, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/15791>
9. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova "Iqtisodiy yo'nalishdagi talabalar o'rtasida moliyaviy savodxonlikni baholashni pedagogik me'zonlari" Journal of New Century Innovations . -16, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/15796>

10. A.X.Asqarov, “The need for innovative pedagogical technologies to improve the financial literacy of student youth”, NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI. -6, 2024-yil. e-mail: science@namdu.uz